

Проблеми українотворення

ГРИЦЕНКО Павло Юхимович
МОВА – БУТТЯ УКРАЇНСЬКОСТІ*Pavlo HRYTSENKO
LANGUAGE IS THE BEING OF UKRAINIANNESDOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.006>

УДК: 800:001

«В історичному вимірі на теренах українських земель мовна війна триває вже майже півтисячі років. За цей час російські імперці та ідеологи вдосконалили свої навички у використанні окремих слів та букв як кулі та снаряди у цій мовній війні...»

Нині вороги України роблять усе, щоб ми не змогли відновити рідну мову. Їх завдання – задіяння системи внутрішнього руйнування, всілякого приниження української мови...

Російська мова в Україні – це мова загарбника, чужерідна присутність іншої держави. Ми не можемо жити у просторі цієї мови, адже це силоміць прищеплений мовний симулякр, створений для того, щоб керувати людьми...»

Автор

Вочевидь словосполучка «мова війни» не пов'язана лише з подіями, що відбуваються. Сьогодні я дивлюся на ці проблеми значно глибше, тому що знаю, коли і як вони поставали, як вони формувалися в російському суспільстві.

От і є мова війни, коли в російському соціумі була сформована ідеологема, що таке моя мова – російська, і що таке мова інших підлеглих чи сусідніх держав і народів. Усе це виформовувалося ще в допетрівський період, закріплювалося указами та розпорядженнями, і тільки десь піднімали голову ті, хто не говорив російською, їм одразу приписували гріх – сепаратизм проти єдиної і неділимої Росії та її царя-батюшки, мовляв, посланого Богом. А як ще можна виступати проти Божого посланника і заперечувати його правду? Якщо треба, то можна шарфом задушити, закатувати, знищити. Але це вже внутрішні російські проблеми, але боронь-боже комусь із підлеглих поляків чи українців заявити про

свою ідентичність – це, звісно, із їхньої імперської дзвіниці, величезний гріх.

Загалом ідея, а пізніше формула, «не было, нет и быть не может» запанували в Росії у 40-х роках XIX століття, поширилася через доноси, а потім була закріплена Валуївським циркуляром як злочин проти Росії. Дуже показовим тут є один факт, причому показовим настільки, що красномовно демонструє, як зростала сама ідея негідності України та окремішності української мови й меншовартості українського народу.

У 1847 році, коли наш національний геній Тарас Шевченко підготував друге видання «Кобзаря», у вступі зазначив, що у росіян свій народ і своя мова, а в українців – свій народ і своя мова. Він не виявляв найменшого елементу агресії, просто констатував, здавалося б, для всіх очевидний факт. У кого краща мова, нехай скажуть люди, тому що якби був це один народ, то не казали б що це малороси, а це москалі, й називали б одним ім'ям, одним

*Стаття підготовлена на матеріалах інтерв'ю автора радіо "Свобода" і ТСН "Тиждень" (червень 2024 року)

Copyright © ГРИЦЕНКО Павло Юхимович, 2024.

етнонімом, а не по-різному. Більше того, самі росіяни, потрапляючи в селянське, міщанське чи будь-яке інше українське довкілля, одразу помічали інший уклад життя, іншу ментальність, іншу мову, інші пісні, традиції, спосіб життя, передусім самотні свої вбрання, стилі поведінки жінки і чоловіка порівняно з тим, як звикли спостерігати у себе московити.

Отож, це був і є інший народ з іншою цивілізацією, і ця іншість постійно муляла росіянам. Наші предки були високоосвіченими людьми, які навчалися у Греції, Візантії та інших центрах культури, переймаючи в них найкращий досвід соціального і духовного життя. Україна завжди була культурним центром, що глибинно позначилося на виформуванні менталітету українців. Перші університети, як Києво-Могилянський колегіум (пізніше – академія), навчали різних мов і робили переклади. Ми до кінця не усвідомлюємо, що *живемо на святій землі*, адже звикли до двомовного повсякдення, не розуміючи того відповідального моменту, де реально перебуваємо. А ми насправді знаходимося на землі священній, і тому потрібно кожному українцю із цього починати, коли сьогодні говоримо про війну – жорстоке явище і жорстоку назву, що означає споглядання крові й болю, коли прощаємося на Майдані Незалежності із загиблими воїнами. І вся ця суспільна ситуація не є інтелектуальна, а екзистенційно смутна, чорна, жахлива. Вочевидь наші воїни сьогодні захищають не лише територію, рідну землю, а й нашу спадщину, право бути самими собою, зі своєю мовою та культурою. Звісно, ми не хочемо бути росіянами чи належати до будь-якої іншої нації. Ми прагнемо *ментальної і мовної самотності*. Й ось саме це право бути самодостатніми зі своїми мовою, піснею, культурою – наш цивілізаційний вираз як єдиного у своєму роді українства.

Проблема «в Україні» чи «на Україні» – це давня спроба принизити українську мову, нав'язати й утвердити меншовартість титульної нації. І хоча в народному буденні домінував перший вираз, усе ж ворожі ідеологи почали навмисне шукати відмінності між одним і другим, і як тільки було сказано, що правильно відповідно до лексичної норми, то одразу ж було нав'язане «на Україні». Фактична ця змова протиставити, немов би, велике і мале, спроба щось недолуге витягнути як таке, що ви хочете «в Україні» – не отримаєте його, а отримаєте інше – «на Україні». І це спроба

напротивити, щось витягнути таке, що можна висміяти українців, принизити їх гідність, показати, що і мова не така, і що вони того не знають і того не розуміють – це все давні прийоми ведення мовної війни, які не сформувалися зараз, а давним-давно.

Перед літом 1840-го був опублікований «Кобзар» Шевченка, а до кінця року вийшло сім рецензій, що небачено: невеличка по суті книжечка збурила всю еліту Москви і Петербурга. В багатьох із них висока оцінка твору затьмарена злобним обуренням: якості поетичній Шевченка міг би позаздрити поет будь-якої розвиненої літератури, але: «Ну чому он пишет по-малорусски, писал бы по-русски и его больше бы читали и знали». Тобто не можуть вони проковтнути самого факту, що українець Шевченко може писати рідною мовою – мовою свого народу; і, визначаючи його як майстерного поета, себто як людину, котра мислить інакше, вміє свого читача підняти десь і повести туди у високості поетичного, усе ж звеличують його «недолік»: він пише рідною мовою. І якщо в наш час доводиться бачити як владники і політики намагаються висмикнути той чи інший факт і надати йому іншого звучання чи альтернативних змістових та емоційно оцінних обертонів, ми маємо справу із чітко продуманою ідеологічною боротьбою, яка почалась ген-ген там, у глибині віків, коли говорили, що «я вас не розумію, говорите по-моєму». До слова, ще до Богдана Хмельницького і при його гетьманстві були різні прояви утисків мови та українства.

Воєнні дії цієї ментальної духовної боротьби з новою силою відновилися після 2014 року, коли стало відомо, що зіткнення двох світів – імперського і націєтворчого – це тільки питання часу, стимульоване активізацією на всіх рівнях й, щонайперше, у вимірах історії, культури, спадщини, мови. До того ж політики, зі свого боку, підкидали хмизу в це багаття, мовляв, що тільки так ми маємо робити, а росіяни використовували будь-які приводи для мовних маніпуляцій. Хотілося б, щоб наші політики інколи мудро заклеювали собі рота і мовчали там, де намагаються нас спровокувати, і цим показували свою вищість, то чимало подібних проєктів і мікропроєктів із тим «на Україні» чи «в Україні» не було би реалізовано, або мало би мінімальний ефект. Очевидно, що російські ідеологи працювали над темою десятиліттями, створюючи різні методички, щоб посяяти сумніви у мовних питаннях

України. Вони викручували саме слово «незалежність», бо не могли його проковтнути, навіть використовуючи це на офіційних каналах, і коли їхній негативний ефект спадав, шукали нові замітники. Усе це, повторюю, – продумана століттями ідеологічна боротьба.

Воднораз вимушений констатувати, що в Україні, на превеликий жаль, ніколи за всі роки незалежності не було надано питанням мови і культури в цілому, тобто гуманітарному буттю соціуму, того доленосного значення, яке вони реально відіграють. Зрештою, що таке гуманітарний складник: це те, що для людини є суспільство, спільнота громадян, котра спрямовує кожного визначитися, ти бандерівець чи русофіл, ти двомовний чи одномовний, і так далі. Причому питання мовні виявилися дуже добре пропрацьованими у наших противників – ідеологів, які нам весь час це підкидали і вкидали; кажуть у них буде мовна війна. Та не в нас буде мовна війна, ви нам її нав'язали зовні: спочатку забираєте у частини громадян їх рідну мову, перетворюєте їх на напівмовних і далі – на мовних калік. Ви маєте усвідомити одне: Україна, а Білорусь ще більшою мірою, – це держава, де мовне каліцтво, мовне кріпацтво є типовим явищем. А це сталося тоді, коли були так змодельовані умови, що будь-які особисті рухи великодушні, пов'язані із твоїм виростанням, з особистісним піднесенням і благородними намірами не можуть бути реалізовані ресурсами і засобами рідної мови, тому що в університетах на цій спеціальності мова викладання тільки російська, або, більше того, університет взагалі лише російськомовний, а армія для хлопців виключно російськомовна, навіть про футбол «только по-русски». Відтак створювалися такі передумови і таке середовище, коли твоє національне «Я» було відтиснуто й звужено до кухні чи спальні, де можна було пошепки говорити.

Треба визнати й те, що українці часто дозволяли себе провокувати, хоча мовна війна йде не зсередини, а ззовні. Росія забирала в громадян їхню мову, роблячи їх дефективними, які не могли реалізуватися рідною мовою через російськомовну систему. Сьогодні констатуємо сумний факт: *Україна – це держава, де мовна вада стала масовим явищем через змодельовані умови, коли все національне «Ми» було локалізовано й спалюжено*. Навіть любов до України могла привести до переслідувань. Із кожних трибуни, місцини, закутку повсюдно лунало «великий и могучий русский

язык», а тільки ти скажи «Любів Україну як сонце любів», то можна було заgrimити на десять років з наступним переслідуванням. Скажіть, будь ласка, чи можуть сьогодні росіяни із Російської Федерації назвати хоча б один випадок, щоб за утиски російської мови у Росії росіянин облив себе бензином і підпалив. Якщо ж пройтися Хрещатиком, то, не доходячи Бесарабського ринку, ви побачите меморіальну дошку Василю Омеляновичу Макуху, який спалив себе, тому що не хотів чути і вже не міг далі боротися за єдине призначення – *бути українцем і бути україномовним*. І це говорить про те, що оце безправ'я фактично у своїй державі народу, який перебував у стані колоніальному, ніколи мовні, гуманітарні питання не розв'язувались так, як треба.

Отже, мовне пригноблення в Росії не призводило до самоспалень, як це сталося з українцем на Хрещатику, що вказує на колоніальний статус українців. В історії України були люди, як приміром, Іван Дзюба, котрі відкрито виступали проти *русифікації*, не ховаючись. Так, цей молодий романтик з Інституту літератури, обклавшись горою книг, показав, що Ленін був за зовсім іншу ідеологію – за інтернаціоналізм, а ви, товариші комуністи, його перекручуєте. Про що ви пишете – це *русифікація*, причім автор не ховався, ніде не створював ніякої підпільної організації, а спрямував ці свої узагальнення, результати своєї інтелектуальної праці у ЦК. І що з того було: переслідування, нищення й навіть була спроба приписати йому державну зраду та засадити або взагалі підвести до найвищої міри покарання.

І тому в нас не треба вірити тому, як називається, потрібно знати, що за цим стоїть. Чомусь треба було обов'язково дати в кожному районі «Жовтневе» українською і покруч «Октябрське», не говорячи вже про колгосп чи радгоспи імені такого-то з'їзду, або ще і красивого імені Газети Правда. Вочевидь це взагалі неймовірно... Відтак *топонімічний простір України був тотально окупований імперією* – вулиці, площі мали імена російських революціонерів, і навіть у Києві не залишалося українських назв, він був не український. Більше того, все це було привласнено ворожою самодержавною хунтою – матеріальні ресурси, земні надра і головне люди, уярмлені то рабською повинністю, то кріпацтвом, то совковим світосприйняттям із його донедавна російсько-

центричним мисленням. На жаль, зросійщене мислення досі живе у свідомості багатьох українців. До прикладу, щоб вивищитися за чужеродною моделлю називають магазин «Імперія хутра», «Імперія тканин», «Імперія шпалер» тощо. «Імперія», якщо автор російськомовний, то цей термін можна посадити на голову українській літературі й українській культурі. Чи треба далеко ходити: в Маріїнському парку, що нині перекритий у зв'язку з війною, побачимо унікальну за виконанням паркову скульптуру Лесі Українки а далі, трохи пройшовши, такий само унікальний пам'ятник Марії Заньковецької (робота Галини Кальченко). І от оці фігури створюють особливу українську тональність цього простору, який спохаблює виконаний у неприродному модерному стилі пам'ятник Анні Ахматовій.

Очевидно одне: всі оці спекулятивні гасла про «исконно русские земли» і про «великий русский язык» не відповідають дійсності. Скажімо, в 1871 році Російське імператорське географічне товариство створило гіпердостовірну карту українських земель за фінансування із Петербурга українськими вченими, котрі збирали матеріали й уклали її, а Російська імператорська академія прийняла її як незаперечний факт. Згідно із цією картою українці мешкають набагато східніше від Азовського моря, яке є внутрішньоукраїнське озеро, а Вороніжчина і Курщина віддавна були українськими так само, як Берестейщина, аж під Люблін у Польщі. І це, наголошую, 1871 рік, ще не народився Степан Бандера і бандерівців ще не було, й націоналістів не існувало.

Таким чином, у нас є безапеляційний документ, на який можемо спиратися і говорити Путіну, що його балачки, де саме насправді функціонувала російська мова, не відповідають історичній правді. Якщо на такому великому територіальному обширі проживали українці, а тепер мовляв, їх там немає, то це означає, що відбувся геноцид, л і н г в о ц и д – винищення народу і його мови. І ще одна деталь: Кубанський козацький народний хор виступає у Великому Кремлівському палаці з'їздів на ювілейному вечорі. Вони співають не тільки «Розпрягайте, хлопці, коні», але й українську пісню «Ще не вмерла Україна», і це, підкреслюю, в Кремлі. В Україні за таке можна було отримати квиток до білих ведмедів, але кубанці співають свою народну пісню. Їхня балачка – це українська мова, яку вони наполовину забули через штучно створені

умови для мовного каліцтва. Й це стосується окалічення народу на кінець XIX століття в Хабаровському краї, Зеленому Клині та на Далекому Сході, де 80% населення були українцями. А зараз подають, що їх там немає, що це «новое русское образование». Закривши можливість зберегти себе через школи, переслідування і знищення, вони домоглися винищення цього народу і його мови на цих безкраїх землях.

Аксіома етнічної людської буттєвості така: *нація і держава виростають з мови, бо в мові акумульований тисячолітній досвід, зокрема й досвід книжності*. Ми були одними з найцивілізованіших народів, які, перейнявши християнство, зробили революцію в книжності. Князь розумів, що потрібно тримати цілі інститути, які переписуватимуть книги та поширюватимуть знання.

Я вивів просту формулу: *над проваллями історичних випробувань Україну та український народ зберегла його мова*. У цьому історичне значення мови, і саме тому проти української мови були спрямовані імперські сили – ще до СРСР, потім від сталінського тоталітарного періоду до сьогочасного путінського імперіалізму. Ненависть до України – це ненависть до української мови. Всі заяви про те, що «ми один одного розуміємо», це ваша, панове, справа. Але ми українці – народ зі своєю мовою, ментальністю, світосприйняттям і національною культурою. Ми збереглися, навіть попри голодомор 1932 – 1933 років, який був спрямований на винищення українців і розчинення їх в нашій культурі.

Ця чи наймасштабніша і найстрашніша трагедія потребує сакральної історичної пам'яті, якій через кілька років буде сторіччя. Страшно уявити, але документи засвідчують, що це був нелюдський план Кремля знищення або максимального розчинення українців, їх упокоєння в іншій культурі, привнесеній насильно і дико, який вартував нації 10,5 мільйонів життів. Направду, в нас є європейські держави, які менші за чисельністю. І це лише на частині теренів України, а загалом скільки людей знищили, тому пам'ять народна це тримає, і це, між іншим, ще додатковий імпульс до того, щоб ми усвідомили, що нам робити далі, як нам відновлювати українськість України, як забезпечувати повноформатне функціонування української мови. Не омбудсмени як лише зовнішні метелики у структурі утвердження мови. Цього явно недостатньо. Утверд-

ження мови має бути на кожному кроці, тотально кожним українцем. Роби так, щоб навколо тебе був українськомовний простір, підтримай українське слово того, хто зараз переходить на українську, всіляко допоможи йому, тому що в нього колись украли рідну мову.

В цьому сенсі сьогодні постає унікальне явище, яке ще не осмислене до кінця – це *мовне волонтерство*, яке виникло після прийняття прокремлівського закону Ківалова-Колесніченка. Народ не прийняв цей закон, а наші політики мають вкрай делікатно ставитися до питань мови, не експериментувати з нею, як це робили останні десятиліття. До прикладу, президент Порошенко тільки під завершення своєї каденції, прагнучи знову зіграти на мовному питанні, виставляє гасло: «Армія. Віра. Мова», і раптом стає ініціатором проведення десятиліття української мови, хоча треба відзначити тисячоліття її розквіту. Прийшла нова влада, яка абсолютно тривалий час була глуха до проблематики україноцентризму, все вишукувала різні форми, як не допустити далі, до справжнього утвердження української мови, і це їм вдавалося: то одне підкинуть, то щось інше. Нещодавно ухвалили закон про англійську мову, який є неконституційним, хоча рішення Конституційного суду України ще з цього приводу немає й годі чекати в найближчий час. Очевидно будуть намагання пошвидше утвердити оцю, англійськомовно зорієнтовану, модель і в такий спосіб максимально спаплюжити сучасну українську мову. Причому, не побоюся сказати, мову високорозвинену, мову, яка має величезні історичні традиції й величну писемність.

Попри всі спроби тримати оборону російської мови, українська мова зусиллями народного духу набирає життєвих сил, діяльно розширюється, ковітально розпросторюється. Але зболеному громадянському суспільству альтернативить влада, передовсім така інституція, як Міністерство освіти і науки, що не є сьогодні ініціатором і, тим більше, *провідником мовного україноцентризму*. Однак документи цього державного відомства впливають на мовокористування населення всієї країни, охоплюючи розлогу інфраструктуру виховних, освітніх, науково-освітніх та інших закладів, установ, організацій. До того ж вони невинуватно засмічені непотрібними *англїзмами*, замість того, щоб використовувати українські терміни з багатовіковою традицією. Можна сказати, що це прояв невеликого ро-

зуму чи некомпетентності, а можна вбачати реалізацію плану поступового обниження суспільної функції української мови.

Показово, що сфера обслуговування населення українською мовою сьогодні справді зростає, укорінюється, устальнюється. Однак при цьому відбувається шалена затрата зусиль, причому часто не потрібна, надмірна. Є випадки, коли бабуся, яка торгує, виголосить такі перли (фразеологізми) українською, що не хочеться від неї відходити. Це, скаже вона, моя земля, моя мова, мій культурний простір, і я в ньому присутня. Це чудово, так має бути скрізь. Але чи так було раніше? Звісно, ні. Те, що ми крок за кроком додаємо до скарбнички функціонування рідної мови, – це результат зусиль суспільства. Це наполегливість і терплячість українців, здатність допомогти тим, хто хоче опанувати мову. Від 2014 року в Україні відбувається багато динамічних різнопланових подій, і на цьому фоні українська література інтенсивно розвивається, а український театр стає популярним. Яскравий приклад цьому – столичний театр імені Івана Франка: тепер потрібно за місяць купувати квиток на україномовну виставу, що є показником отого позитивного поступу вперед.

Але, на жаль, є ті, хто розкрадає можливість для розвитку української мови та культури. Вони заховалися за патріотичну риторику, але продовжують гальмувати розвиток. Вони існують як оті зернові жучки, що скрізь вигризують здорові плоди. По-іншому кажучи, це «великі спеціалісти великої пилорами», які навчилися розпилювати державні гроші будь-де і будь-що, щоб собі урвати. Тому масив того, що можна було повернути на користь розвитку української мови і культури, національного інтелекту, українського дитячого руху – Пласту – і т. ін., традиційно або вже розкрадено, або розкрадається. І тут важлива одна ремарка: влада, знову ж таки, не захотіла, або зумисне зробили так, щоби люстрація кадрів, які десятиліттями формували оборону російськості, втілювали цю ідею розчинення української мови в російській, були не названі і не знані в країні як зрадники та манкурти. Але вони, попри все, мають зрозуміти, що заховатися за сучасну патріотичну риторику – це ще не значить переконати всіх. Вочевидь *українська невинуватна толерантність до внутрішніх ворогів українськості – це наша і давня соціальна помилка, і незрілість та слабкодушність громадянського суспільства*.

Коли казали, що немає грошей на українську книгу чи кіно, мільярди знаходилися на антиукраїнські проекти. Важливо було б усвідомити це одразу, після незалежності. Ми мали б провести загальноукраїнське віче і вирішити, що працюємо у парадигмі «все для України». Однак замість цього нам пропонували інститути Росії. Це була сила адміністративної системи, зомбованого волонтаризму, яка тягнула нас у колоніальне минуле, нав'язуючи чужі ідеологеми, меншовартісні моделі громадянського життя. І тоді, після 1991 року, нам не вистачило ментальної сили, національної згуртованості, здатності правдиво бачити реальність. Урешті-решт нас, українців, мов ягнят, погнали у тому (пострабському) річищі, у якому вважали за потрібне. Тоді рухи, як «Свобода», «Народний рух» підняли голову, але влада намагалася їх знищити зсередини або силою, переважно стинанням голови непокірних.

В УРСР офіційно ніхто не смів виступати відкрито проти української мови, адже її статус підтримувався більшістю корінного населення та окремим громадянським рухом. Тому й Закон про державність української мови ухвалили ще до незалежності. Але назвати мову державною – не означає створити умови для її розвитку. Закон Колесніченка – Ківалова 2012 року став антиподом закону про державність мови, щоб нівелювати її роль. Попри це, люди шукали форми долучення до загальноукраїнського руху, співали українські пісні, вдягали вишиванки. Але й тут Росія продовжує красти українську символіку та поширювати фейки, що навіть вишиванка – це російський винахід. Інформаційна війна сьогодні є потужною, і доки вона триває, ми матимемо проблеми. Стратегія Росії – зробити так, щоб українську мову не можна було відновити, як і в XIX столітті казали, що «українського не було і бути не може». Для нас важливо усвідомити, що українську мову не просто треба любити, не віртуально чи на віддалі, її треба утверджувати «тут і тепер», щодня і щохвилини: там, де ти сидиш, навчаєшся і працюєш, та довкола себе – в родині, на вулиці, на відпочинку.

Останні опитування свідчать про зростання за останні 20 років відсотка людей (від 46 до 70,5%), які вдома говорять українською, і це хороший показник. Люди зрозуміли, що *без мови не буде держави*. Українська мова стала основою, на якій твориться наша незалежність. Я – українець, відтак незалежно від того,

скільки мов я знаю і які тексти мені доступні, усе ж моя мова українська. Із цього наш нарід зробив правильний висновок: не чекай поки тобі створять умови, роби самостійно, крок за кроком, у напрямку до *українізації самого себе*. Адже від тебе не вимагають довідку на роботі, чи ти володієш, чи не володієш рідною мовою, тобто у цьому сенсі немає спеціального державного тиску, хоча він мусив би бути. Звісно, державна мова обов'язкова для держслужбовців, котрі, щоправда, широко в цьому підписуються, але не зазначають, на яку державу працюють. І це вже питання компетенції правоохоронних органів.

Тенденція до зростання суспільної вагомості української мови збережеться, бо люди бачать, що російська мова в Україні (і це не просто метафора!) – це мова загарбника, чужерідна присутність ворожої держави. Ми не можемо жити у просторі цієї мови, адже це силоміць прищеплений *мовний симулякр*, створений для того, щоб керувати людьми. Іншими словами, це *недомова*. Та й сама імперська тенденція, сформульована як програма комуністичного будівництва, до створення суперпростору Радянського Союзу є недовомною. Насправді ж мета її полягала в тому, що придумати і втілити в життя максимально мовно-керований простір. Ось чому Політбюро ЦК КПРС і, відповідно, республіканських компартій, КДБ СРСР, спеціальні відділи ретельно опрацювали всі питання, пов'язані з мовою, та продумували багатошарову систему впливу на підконтрольне населення. Але українці інтуїтивно розуміли цю загрозу і чинили опір, як відкрито, так і тихо.

Дійсно, сьогодні в нас близько 30% опитаних, включаючи й окремих українських військовослужбовців, буденно використовують російську мову. Виникає логічне запитання: як ставитися до цього явища і до тих, хто ще не перейшов на українську? У вирішенні цього проблемного питання держава і суспільство значно більше виграють у процесі повернення до лона українськості, якщо спільно оберуть правильну тактику, адже принцип чи спосіб повної заборони тут не працює. Треба прийняти поки що факт як даність: російська – це просто мова, якою спілкуються окремі українські громадяни.

Закон 2019 року про функціонування української мови має свої недоліки, але він дуже демократично, із висоти польоту міжнародного права, визначає сфери функціонування державної мови як обов'язкової в офіційних уста-

новах. При цьому закон дає право мовного вибору в приватному спілкуванні. Більше того, Україна підштовхує національні меншини, які толерантні до українськості, національної ідеї, держави, не забувати своєї мови та культури. Тут треба бути обережним, щоб не допустити ділків до зловживання цими положеннями. Мені дуже прикро, коли, скажімо, я, знаючи повсякдення окремих болгарських сіл на півдні України, бачив як упродовж тривалого часу через депутатів Верховної Ради, котрі звідси обиралися із болгарського округу, умовно кажучи, допомагали висмоктувати молоді сили і відправляти їх у Болгарію, причому безповоротно. А що ж тоді буде із цими болгарами, які тут на місці залишилися проживати. Про них нам потрібно подбати, як і про цивілізаційне майбутнє ромів, кримських татар. На рівні законотворчості, правничої регламентації це визначено люксово, але практично в цьому напрямку робиться далеко не все.

Якби положення названого закону запровадили належним чином, то є всі можливості в майбутньому перетворити Україну в *мовну гіперлабораторію*, де можливе реальне співіснування національної мови з розвитком і забезпеченням індивідуальних та колективних потреб меншин.

Однак, повторюся, на державному рівні цими питаннями займаються недостатньо. Офіс президента глухий до наших звернень, ми зверталися і до цього президента, і до Порошенка. Необхідна така *організація мовного життя в державі*, яка б не піддавалася волюнтаризму, невігластву, спекулюванню. Зараз ми спостерігаємо дикість у мовній політиці, зокрема у використанні фемінітивів. Це не відповідає жодному мовному кодексу. Це волюнтаризм, який не має правового обґрунтування. Коли до Інституту української мови принесли списки професій із фемінітивами, медична спільнота навіть не знала про це. Це приклад грантів і підготованих проектів, яких треба позбутися. Мова вже виробила систему диференціації для чоловічого і жіночого роду. До слова, що робити з терміном «вагітна»? У цьому разі маємо систему внутрішнього руйнування української мови, яка заплутує її розвиток.

Отже, священна боротьба сьогодні відбувається не лише у зоні реальних бойових дій російсько-української війни, але й на фронтах мовної війни й відтак війни за Україну як незалежну державу і за утвердження та употужнення самобутнього *світу українства*.

АНОТАЦІЯ

ГРИЦЕНКО Павло Юхимович.

Мова – буття українськості.

Стаття висвітлює напружене конфліктне поле півтисячолітньої боротьби української нації за утвердження і розвиток свого ментального фундаменту, культурного осереддя і головного об'єднувального чинника власного самозбереження – *української мови*. Зважаючи на відкриті імперську політику і багатовікове колоніальне владарювання Росії в Україні, переконливо аргументовано, що події на фронтах мовної війни активізувалися після отримання українцями в 1991 році державної незалежності й з особливою силою інтенсифікувалися з початком (2014) та з активною фазою (2022) українсько-російської війни. І нині зовнішні та внутрішні вороги українськості роблять усе для того, щоби применшити, знівелювати суспільну і культуротворчу вагомість рідної мови в ослабленій війною та корупцією державі Україна. На показових достеменних подіях як незаперечних фактах продемонстровано, з одного боку, тривалу системну роботу явного і прихованого приниження та, ба більше, цілеспрямованого руйнування української мови, з іншого – аксіоматичне, вповні свідоме і діяльне, прийняття способу успішної буттєвості зрілого етносу: нація і держава виростають з мови, об'єднуються мовою й розвитково функціонують завдяки мові, у якій акумульований тисячолітній досвід поколінь од звичок, традицій, світосприймання до писемності, мистецтва, науки, філософії. Авторська формула одвічності й незламності українського люду сформульована як максима: *над проваллями історичних випробувань Україну та її народ зберегла мова*. Крім того, висновується, що українська толерантність до внутрішніх ворогів українськості – це наша як давня соціальна політика, так і незрілість та слабкодушність громадянського суспільства. Замість того, щоб чекати, що хтось – влада чи соціум – створить благодатні умови для розвою українськості, кожному громадянину з національною ідентичністю потрібно *працювати над українізацією самого себе*, котра на особистісному рівні має проростати і постійно джерелити вчинками та добрими справами. На тлі позитивної тенденції до зростання суспільної вагомості української мови, все ж є всі підстави констатувати, що російська мова в Україні – це мова загарбника, чужерідна присутність ворожої держави, себто мовний симулякр або недомова як засіб упокорення та керування пригнобленим народом. Воднораз пропонується поки що прийняти факт російськомовних українців як даність, але домогтися, щоб всі статті Закону про функціонування української мови 2019 року виконувалися реально і повною мірою. Тоді є надія, що у майбутньому Україна перетвориться в мовну гіперлабораторію, де можливе конструктивне співіснування національної мови з розвитком і забезпеченням життєвих потреб меншин.

Ключові слова: Україна, мова, ментальність, мовна війна, ідея меншовартості, мовна самобутність, Тарас Шевченко, україномовність, русифікація, мовне каліцтво, лінгвоцид, книжність, історична пам'ять, мовне волонтерство, внутрішній ворог, україноцентризм, російськомовність, англізми, мовний симулякр, недомова, мовна гіперлабораторія, світ українства.

ANNOTATION

Pavlo HRYTSENKO.

Language is the being of Ukrainianness.

The article highlights a tense conflict field of the Ukrainian nation's half-thousand-year struggle for the establishment and development of its mental foundation, cultural center and the main unifying factor of its own self-preservation – *the Ukrainian language*. Considering the open imperial policy and the centuries-old colonial rule of Russia in Ukraine, it is convincingly argued that the events on the fronts of the language war activated after the Ukrainians received state independence in 1991 and intensified with particular force at the beginning (2014) and with the active phase (2022) of the Ukrainian-Russian war. And now the external and internal enemies of Ukrainianness are doing everything in order to diminish, neutralize the social and cultural significance of native language in the weakened by war and corruption Ukraine. On illustrative authentic events as indisputable facts, on the one hand, the long-term systemic work of obvious and hidden humiliation and, moreover, the purposeful destruction of the Ukrainian language is demonstrated, on the other, axiomatic, fully conscious and active, the adoption of the method of successful existence of a mature ethnic group: nation and state grow out of language, are united by language and function developmentally thanks to the language, in which the millennial experience of generations is accumulated from habits, traditions, worldview to writing, art, science, philosophy. The author's formula of eternity and invincibility of the Ukrainian people is formulated as a maxima: *over the abyss of historical trials, Ukraine and its people were preserved by the language*. In addition, it is concluded that the extremely unjustified tolerance to internal enemies of Ukrainianness is our long-standing social

policy, as well as the immaturity and weakness of civil society. Instead of waiting for someone – the government or society – to create fertile conditions for the development of Ukrainianness, every citizen with a national identity needs to *work on the Ukrainization of themselves*, which at the personal level should germinate and constantly exude acts and good deeds. On the background of a positive trend towards the growth of the Ukrainian language's social significance, there is still every reason to state that Russian language in Ukraine is the language of the invader, a foreign presence of the enemy state, that is, a linguistic simulacrum or not-really-the-language as a means of pacifying and controlling the oppressed people. At the same time, it is suggested to accept the fact of Russian-speaking Ukrainians as a given, but to ensure that all articles of the Law on the Functioning of the Ukrainian Language since 2019 are actually and fully implemented. Then there is hope that in the future Ukraine will turn into a language hyperlaboratory, where constructive coexistence of the national language with the development and provision of vital needs of minorities is possible.

Key words: *Ukraine, language, mentality, language war, the idea of inferiority, linguistic originality, Taras Shevchenko, Ukrainian-speakingness, russification, language mutilation, linguocide, bookiness, historical memory, language volunteering, internal enemy, Ukrainocentrism, Russian-speakingness, Anglicisms, language simulacrum, not-really-the-language, linguistic hyperlaboratory, the world of Ukrainianness.*

Рецензенти:
д. психол. н., проф. Сергій БОЛТІВЕЦЬ,
д. філолог. н., акад. Юрій КУЗНЕЦОВ.

Надійшла до редакції 27.09.2024.
Підписана до друку 10.10.2024

Бібліографічний опис для цитування:

Гриценко П.Ю. Мова – буття українськості. Психологія і суспільство. 2024. №2. С. 6-13. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.006>